

TALABALAR ONGINING PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Sa'dullayeva Mohinurbegim

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika Psixologiya yo'nalishi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10463135>

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarga atrof muhitda sodir bo'ladigan real voqealarga nisbatan ta'sir etuvchi omillarning salbiy va ijobiy darajadagi natijalarining tahliliga asos bo'ladigan psixologik yondoshuvlar nazariy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: ko'nikma, ijtimoiy muhit, "rol", "ideal Men", "real Men", "xayoliy Men", refleksiya, "Tana tili".

FACTORS AFFECTING CHARACTERISTICS OF MENTAL DEVELOPMENT OF STUDENTS' MIND

Abstract. this article theoretically covers psychological approaches that provide students with the basis of an analysis of the results of factors affecting them on a negative and positive level in relation to real events that occur in the environment.

Keywords: skill, social environment, "role", "ideal me", "real me", "imaginary me", reflection "body language".

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ХАРАКТЕРИСТИКИ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УМСТВА СТУДЕНТОВ

Аннотация. В данной статье теоретически излагаются психологические подходы, которые могут лежать в основе анализа результатов на отрицательном и положительном уровнях факторов, влияющих на учащихся по отношению к реальным событиям, происходящим в их среде.

Ключевые слова: навык, социальная среда, "роль", "идеальное Я", "реальное я", "воображаемое я", рефлексия, "язык тела".

Jamiyatning bolalar ongiga ta'sir etishida ta'lim-tarbiyaning roli kattadir. Chunki bolalar yoshligidan atrofdagi kishilar bilan munosabatda bo'lib, bilimlar, ko'nikma va malakalarni egallaydilar. Bolani o'rab olgan ijtimoiy muhit (tabiat, jamiyat, jamoa va guruh), mehnat va til faqat inson shaxsi taraqqiyotining shartlarigina bo'lib qolmay, bolalar uchun maktabda o'quv predmetiga aylanadi. Bilim va ko'nikmalarni egallash bolaning ma'naviy jihatdan o'sishiga yordam beradi, dunyoqarash shakllanadi. Inson ongining o'zgarishida uning faollik ko'rsatishi ham muhim ahamiyatga ega. Agar bola tug'ilganidan boshlab faollik ko'rsata boshlasa, keyinchalik bu faollik faoliyatga aylanadi. Faoliyat esa kishining o'zini o'rab olgan tabiatga, ijtimoiy muhitga va ayrim kishilarga ta'sir ko'rsatishidir. Bularning hammasi kishilar ongining o'zgarishiga sabab bo'ladi.

Ma'lumki, har bir odamning ongi tug'ilish paytidan boshlab, butun umr bo'yi o'sib boradi. Odam ongining yoshga qarab o'zgarish sababi nimada, degan savol tug'ilishi tabiiy. Turmushdagi kuzatishlar va biologlar, jamiyatshunoslar, psixologlar va pedagoglarning ko'pgina ilmiy tadqiqotlari bu savolga quyidagicha javob qaytarishimizga asos beradi: har bir kishi, ongining

yoshga qarab taraqqiy etishi shu kishi organizmining o'sishiga, ijtimoiy muhit ta'siriga, ta'lim va tarbiyaga, shuningdek, odamning o'z faoliyatiga bog'liq.

Shaxs va uning jamiyatdagi o'rnini bir qator ilmiy tushunchalar vositasida talqin qilinadi. U yoki bu mehnat jamoasida faoliyat ko'rsatayotgan shaxs o'z jamoasida ma'lum mavqeyini egallashga harakat qiladi. Ijtimoiy mavqye yoki status tushunchasi odamning ma'lum insoniy munosabatlar tizimida tutgan o'rnini ifodalaydi. Bu o'rin uning shu jamoada barcha huquqlari (masalan, bo'lim boshlig'i bo'lib ishlaydigan odamdagi lavozimidan kelib chiqadigan normativ huquqlari) hamda burchlari (yaxshi samara bilan ishlash, xodimlarga o'z vaqtida va aniq topshiriqlar berish, maoshni to'g'ri belgilash va h-zo) majmuasidan kelib chiqadi. Odamning obro'si aslida ana shu mavqeyni to'g'ri va obyektiv, xolis anglashi, o'z huquq va burchlari to'g'risidagi tasavvurlarining aniqligi va amalda ularning ijrosiga bevosita boqliq. Shuning uchun rahbar nafaqat o'z mavqeyini, balki barcha jamoa a'zolarining mavqelarini aniq bilishi kerakki, shundan kelib chiqib u xodimlar bilan munosabatlarini tashkil etadi. Bu holat yana bir muhim tushunchani keltirib chiqaradi. Bu ijtimoiy rol tushunchasidir.

Rol – shaxsga nisbatan shunday tushunchaki, uning konkret hayotiy vaziyatlardagi huquq va burchlaridan iborat harakatlarini bildiradi. Masalan, talaba rolini oladigan bo'lsak, uni bajarish – u yoki bu oliy o'quv yurtida tahsil olish, uning moddiy bazasidan foydalanish, kutubxonasiga a'zo bo'lish, stipendiya olib, ma'muriyatning ijtimoiy himoyasida bo'lish kabi qator huquqlar bilan birgalikda o'sha oliygoh ichki tartib-intizomi normalariga so'zsiz bo'ysunish, darslarga o'z vaqtida kelish, reyting baholov talablari doirasida kundalik o'zlashtirish normalarini bajarish, amaliyotda bo'lish, dekanatning bergan jamoatchilik topshiriqlarini ham bajarish kabi qator burchlarni ham o'z ichiga oladi. Bu rol uning uyga borgach bajaradigan “farzandlik” roli (ota va ona, yain qarindoshlar oldida) talab va imtiyozlaridan farq qiladi. Ya'ni, konkret shaxsning o'ziga xosligi va qaytarilmasligi u bajaradigan turli-tuman ijtimoiy rollarning xarakteridan kelib chiqadi. Shunga ko'ra, kimdir “tartibli, ba'mani, fozil, axloqli va odobli” deyilsa, kimdir be'mani, bebosh, o'zgaruvchan, ikkiyuzlamachi (ya'ni, bir sharoitda juda qobil, boshqa yerda - betartib) degan hayotiy mavqyega ega bo'lib qoladi.

Shaxsning o'zi, o'z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi maqyeini tasavvur qilishidan hosil bo'lgan obraz – “Men” – obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi shaxs barkamolligining mezonlaridan hisoblanadi.

“Men” – obrazining ijtimoiy-psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, tarbiya shaxsning o'zi va o'z sifatleri to'g'risidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin. Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri bilsa, tasavvur qilolsa, uning jamiyat normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kam bo'ladi, ya'ni u tarbiyalangan bo'ladi.

O'z-o'zini anglash, o'zidagi mavjud sifatlarni baholash jarayoni ko'pincha konkret shaxs tomonidan og'ir kechadi, ya'ni, inson tabiati shundayki, u o'zidagi o'sha jamiyat normalariga to'g'ri kelmaydigan, noma'qul sifatlarni anglamaslikka, ularni “yashirishga” harakat qiladi, hattoki, bunday tasavvur va bilimlar ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi (avstriyalik olim Z.Freyd nazariyasiga ko'ra). Bu ataylab qilinadigan ish bo'lmay, u har bir shaxsdagi o'z shaxsiyatini o'ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko'pincha turli xil yomon

asoratlardan, hissiy kechinmalardan asraydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash lozimki, "Men" – obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab turgan tashqi muhit, o'zgalar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Odam o'zgalarga qarab, go'yoki oynada o'zini ko'rganday tasavvur qiladi. Bu jarayon psixologiyada **refleksiya** deb ataladi. Bu jarayonning mohiyati – aynan o'ziga o'xshash odamlar obrazi orqali o'zi to'g'risidagi obrazni shakllantirish, jonlantirishdir. Odamning o'z "Meni" to'g'risidagi barcha tasavvurlari va bilimlari majmui shu tariqa shakllanadi. "Men" obrazining bir qancha turlari farqlanadi: ayni mavjud "Men" ("Real – Men"); istalgan "Men" ("ideal – Men"); xayoliy "Men". Shaxsning o'ziga-o'zi beradigan hisobotlariga qarab, uning ham o'ziga, hamda birovlarga munosabatlarini aniqlash mumkin. "Men kimman?" deb nomlangan test aynan ana shunday o'ziga nisbatan o'zining hisobotining mohiyatini aniqlaydi.

Bunda tekshiriluvchidan 12 daqiqa mobaynida "Kimman?" degan savolga 20 xil variantda javob berish so'raladi. Javoblar betartib bo'lishi mumkin, chunki ular keyinchalik kontent-tahlil yordamida qayta ishlanadi.

V.Stolin fikricha, o'ziga munosabat 9 xil modallikda – o'lchovlarda aniqlanishi mumkin:

- "Men"ning anglanganligi;
- o'zini hurmat qilish va o'ziga ishonch;
- o'zini boshqara olish va izchillik;
- boshqalardan kutiladigan munosabat;
 - o'zidan rozilik;
- o'z qadr-qimmatini uchun qayg'urish;
- o'z "Meni"ga tobelik, bog'liqlik;
- o'zini tushunmaslik, o'z "Meni" bilan ziddiyatlarning mavjudligi;
- o'zini o'zi ayblashi.

Ana shunday usullar bilan shaxsning kognitiv tizimidagi xususiyatlarni aniqlash va mos tarzda munosabat strategiyasini belgilash mumkin bo'ladi.

Shaxs mavqeyini o'rganishda vizual psixodiagnostikaning ham ahamiyati katta. A.Shtangel o'zining "Tana tili" kitobida inson qaddi-qomati va yurishining tavsiflarini keltiradi. Masalan, uning izlanishlariga ko'ra, qomatning doimo erkin tutilishi – har qanday tayziqdan xolilik, erkinlik belgisi. Bo'shashgan qomat – bo'ysunuvchanlik, tobelik, ergashuvchanlik, mustaqil fikrning yo'qligidan alomat. Bundan tashqari, odam tanasi yelka qismi va umuman tana yuqori qismining xususiyatlari egasining mavqeyi va rolidan dalolat beradi, masalan, kerik odam bilan kamtar odam, har narsaga burnini tiqaveradigan odam bilan o'z ishini bilib, bir chekkada band bo'lishni xohlaydigan odamning fe'li har xil bo'lishini bilamiz.

Talabalar atrofidagi turli voqea-hodisalardagi haqiqatni bilishga intiladi. Ularni tayyor yechimlar, ma'lumotlar emas, balki shu yechim va ma'lumotlarni o'zlari mulohaza yurgizib, qidirish jarayonining o'zi ko'proq qiziqtiradi. Bu borada turli masalalar bo'yicha bahs va munozaralar yuritishga va o'zlarining fikrlarini isbotlashga juda qiziqadilar. Bu davrda bilish jarayonlarining rivoji faol ravishda davom etadi. Bu rivojlanish o'ziga va uning atrofidagi kuzatuvchilarga kam seziladi. Bu davrga kelib, talabalar to'la ravishda mantiqiy tafakkurga ega bo'ladilar, nazariy fikr yuritib, o'zlarini-o'zlari tahlil eta oladilar.

REFERENCES

1. Allan Piz. Tana tili. Toshkent.: G'afur G'ulom uyi nashriyoti. 2015y. 8-bet
2. Jo'rayeva S .N . Talaba shaxsiga kasbiy shakllanish ta'sirining psixologik jihatlari. Psixol.f.n....dis.. - T.: T D P U 2010. - 133 b.
3. Убайдуллаев А.Х. Д иагносика аксидентальных сп особн остей в профориента18ионной работе среди м олодеж и. — Т. Автореф. к .п с .н .1994.-19 с.
4. Xodjakulova D .I. Talaba shaxsi kasbiy yo'nalganligining psixologik xususiyatlari. Ps.f.n....avtoref. —Т., 2011-24 b.
5. Gileva N. S.Deviant xulq psixologiyasi. O'quv-uslubiy qo'llanma.T.:2003.